

ویژه دانش تحقیق

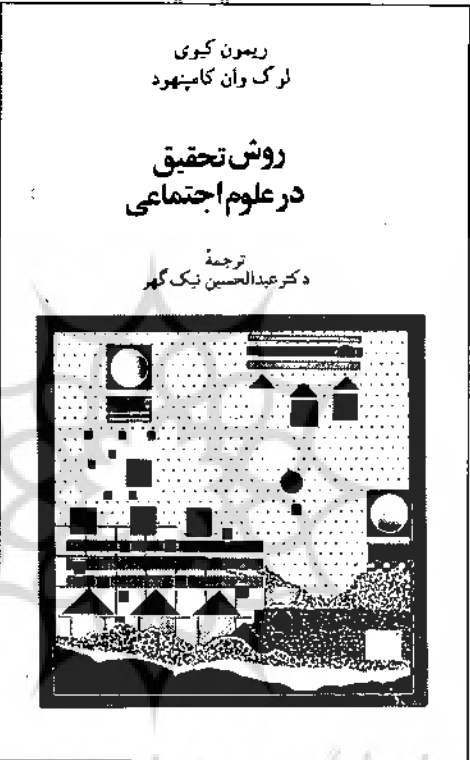
فرضیه سازی

یکدیگر است و برای ساختن آن باید دستگاهی منسجم از مفاهیم و فرضیه های عملی ایجاد کرد. در یک عبارت کلی می توان گفت ستازمان دادن یک تحقیق در محور یک یا چند فرضیه بهترین راه هدایت منظم آن است.

درباره ویژگی های فرضیه خوب و قابل تحقیق، انواع فرضیات و شکل نگارش و تدوین آنها مطالب زیادی در کتب روش تحقیق آمده است. یکی از این کتاب ها، کتاب «روش تحقیق در علوم اجتماعی» اثر کیوی و کامپنهود است. نویسندگان این کتاب توصیه اند که با مثال های عملی، جوایان ساختن مدل تحلیلی، فرضیه سازی و ساخت مفاهیم را توضیح دهند. این کتاب یکی از منابع مهم در شناخت مراحل فرآیند نظری تحقیق محسوب می شود.

کتاب دیگری که در اینجا معرفی می شود، «مقدمه ای بر تحقیقات اجتماعی» اثر هربرت بلاک است. این کتاب با طرح مسائل مختلف می تواند به طور غیر مستقیم، بینشی نظری را درباره تدوین فرضیه و نیز تفاوت فرضیه های علوم اجتماعی با علوم فیزیکی ارائه دهد.

روش تحقیق در علوم اجتماعی

فصلهای مختلف این کتاب بر مبنای مراحل تحقیق تنظیم یافته است. مولفان، هفت مرحله را در روش تحقیق در علوم اجتماعی بر شمرده اند و به طور مفصل آنها را توضیح داده و در پایان مثالی آورده اند که تمامی هفت مرحله را در آن به طور کاربردی نمایش داده است. این هفت مرحله پژوهش عبارتند از: پرسش آغازین، مطالعات اکتشافی، طرح نظری مسئله تحقیق، ساختن مدل تحلیلی، مشاهده، تحلیل اطلاعات و نتیجه گیری.

مولفان در این کتاب به این پرسش پاسخ می گویند که چگونه بررسی یک موضوع اجتماعی را آغاز کنیم و چگونه آن را ادامه دهیم و به پایان رسانیم؟ در پاسخ به این سئوالات، مولفان، مراحل هفتگانه روش را توضیح می دهند.

مرحله اول، ساختن و طرح یک پرسش آغازین است. از نظر نویسندگان طرح یک پرسش روشن، دقیق و قابل فهم که ساختار ساده و رسایی داشته باشد، مهمترین گام در آغاز یک برنامه پژوهشی است. در این فصل، معیارهای یک پرسش خوب معرفی می شود و نمونه ها و مثالهایی در این زمینه آمده است.

فصل دوم به مرحله مطالعات اکتشافی اختصاص دارد. اکتشاف شامل عملیات خواندن متون و مصاحبه های اکتشافی است. در این بخش توصیه شده است که محقق باید موقعیت موضوع تحقیقش را نسبت به چارچوبهای فکری شناخته شده به روشنی تعیین کند. در اینجا نیز توصیه هایی برای مطالعات اکتشافی از جمله سازماندهی کار خواندن متون و این که چگونه بخوانیم ارائه شده است.

فصل سوم به سومین مرحله تحقیق یعنی طرح نظری مسئله تحقیق، اختصاص دارد. منظور از طرح نظری مسئله

فرضیه سازی مرحله ای عینی از مطالعه و انتخاب چارچوب نظری است که در واقع پایه اصلی مدل تحلیلی یک پژوهش را تشکیل می دهد. پژوهشگر در یک تلاشی ذهنی گسترده سرانجام بر اساس دیدگاهی خاص، پاسخی موقت به پرسش آغازین خود ارائه می دهد. پاسخی که قرار است جمع آوری داده ها را مشخص سازد. فرضیه پاسخ موقت به پرسش تحقیق است و از میان انبوه داده هایی که می توان درباره موضوعی جمع آوری کرد، معیاری برای انتخاب داده های مناسب فراهم می سازد.

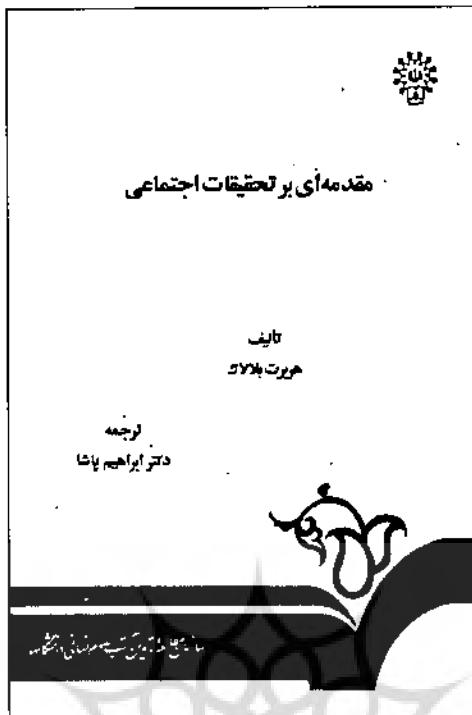
به این لحاظ فرضیه ها را می توان هم معیار گزینش داده ها دانست و هم آنکه در پایان با داده های جمع آوری شده مقابله داده می شوند تا درستی شان مورد تایید قرار گیرد. در واقع در یک بیان کلی، فرضیه به مشاهداتی که انجام می گیرد، معنای بخشد. محقق از طریق فرضیه مشخص می کند که در جستجوی چه چیزی است. تدوین فرضیه در واقع هدایت تحقیق برای رسیدن به هدف آن است.

مدل تحلیل مرکب از مفاهیم و فرضیه های متصل به

○ فرضیه، پاسخ موقت به پرسش تحقیق است و از میان انبوه داده هایی که می توان درباره موضوعی جمع آوری کرد، معیاری برای انتخاب داده های مناسب فراهم می سازد.

○ مدل تحلیلی، مرکب از مفاهیم و فرضیه های متصل به یکدیگر است و برای ساختن آن باید دستگاهی منسجم از مفاهیم و فرضیه های علمی ایجاد کرد.

○ پیچیدگی تحقیقات اجتماعی و دوگانگی ذاتی نقش دانشمند و شهروند از مباحثی است که بلاک در کتاب خود به آن پرداخته است.

تحقیق، نگرش یا چشم انداز نظری است که برای بررسی مسئله‌ای که در پرسش آغازی طرح شده انتخاب می‌شود. مثالهایی در این فصل آمده که چگونه کار اندیشمندان علوم اجتماعی در این مرحله را توضیح می‌دهد. از جمله تحلیل دورکیم از پدیده خودکشی در این بخش توضیح داده شده است. فصل چهارم مدل تحلیلی را آموزش می‌دهد. در این بخش شیوه مطالعه یک مفهوم انتزاعی به طور مشروح و با مثالهایی بیان می‌شود از جمله آن که برای مطالعه هر مفهومی باید ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های آنرا مشخص نمود. در این مورد نیز تحقیق خودکشی دورکیم و شیوه ساختن مدل تحلیلی توسط او به عنوان مثال ذکر شده است.

فصل پنجم به شیوه مشاهده اختصاص دارد. در این فصل قواعد مشاهده در تحقیقات اجتماعی را توضیح می‌دهد. این که چه چیزی را مشاهده کنیم، کجا مشاهده کنیم و چگونه مشاهده کنیم. در هر مورد فعالیت‌هایی که باید صورت گیرد، با ذکر مثالهایی توضیح داده می‌شود.

از جمله ابزارهای مشاهده، پرسشنامه و اسناد و مدارک است. در این ارتباط، ویژگی پرسشنامه‌ها، خصوصیات پرسشنامه، نحوه تدوین و تنظیم پرسشنامه، نحوه بررسی اسناد و مدارک و قواعد بررسی اسناد مکتوب توضیح داده شده است.

فصل ششم به تحلیل اطلاعات اختصاص دارد. در این فصل عملیات مربوط به تحلیل اطلاعات حاصل از پرسشنامه‌ها یا اسناد و مدارک و مصاحبه‌ها، توضیح داده شده است. مولفان در این فصل به عملیات سه‌گانه تحلیل پرداخته‌اند که عبارت است از آماده‌سازی داده‌ها، تحلیل روابط میان متغیرها، مقایسه نتایج مشاهده شده با نتایج مورد انتظار و تفسیر انحرافات. دسته‌بندی داده‌ها یعنی گروه‌بندی آنها در مقوله‌های فرعی. در تحلیل روابط میان متغیرها، باید به بازبینی روابط متغیرها پرداخته شود و رابطه آنها با فرضیه‌های پژوهش معلوم گردد. سرانجام داده‌های تحقیق باید با نتایج مورد انتظار مورد مقایسه قرار گیرند. در این بخش روشهای تحلیل اطلاعات در دو بخش تحلیل آماری داده‌ها و تحلیل محتوا توضیح داده شده است. در هر مورد مزایا و نقایص هر روش یادآوری شده است.

فصل مربوط به نتیجه‌گیری در پژوهشهای اجتماعی، متضمن این نکته است که نتیجه‌گیری در هر تحقیق باید در برگیرنده ایند کلی پژوهش باشد. نتیجه‌گیری عموم از سه بخش تشکیل می‌شود: یادآوری خطوط اصلی روش علمی که دنبال شده است. معرفی دستاوردهای نوین ساخت که تحقیق، منشا آن بوده و بالاخره ارائه پیشنهاد علمی.

در صفحات پایانی کتاب مثالی از کاربرد روشهای هفتگانه تحقیق در یک پژوهش مشخص، آمده است. به طور کلی این کتاب دستورالعمل‌ها و قواعدی را ارائه

○ با وجود تمام سودمندی‌های طرحهای آزمایشی، این طرحها ابزاری نیستند که برای مطالعه تمام اشکال رفتار آدمی قابل استفاده باشند، بلکه تنها برای ساده‌ترین رفتارها می‌توان از آنها استفاده کرد.

○ اثبات علی هرگز امکان پذیر نیست. زیرا هیچ راهی وجود ندارد تا پژوهشگران ضمانت کنند که رابطه اصلی تحت تاثیر هیچ متغیرکنترل نشده‌ای قرار نداشته و از «ناسرگی» مصون مانده است.

اجتماعی اهمیت اساسی دارند. ۳- تشریح جنبه‌های خاصی از فرآیند اصلی تحقیق مانند اندازه‌گیری و نمونه‌گیری با عبارتهایی نسبت ساده برای دانشجویان.

چکیده کتاب

۱- در فصل نخست نویسنده به نحوه بررسی مسائل اجتماعی مانند خشونت از سوی گروهی از سیاستمداران اعتراض می‌کند اما از سوی دیگر دانشمندان علوم اجتماعی را هم در عدم کوشش در تشریح فرآیند تحقیق مقصر می‌داند. پیچیدگی تحقیقات اجتماعی و دوگانگی ذاتی نقش دانشمند و شهروند و ایفای آنها از دیگر مباحث این فصل است.

۲- در فصل دوم پاره‌ای از اصول طرح آزمایشی بیان می‌شود. متغیر وابسته و ارتباط آن با متغیرهای مستقل و ساده کردن واقعیت در قالب آنها مختص علوم اجتماعی و علوم فیزیکی است. دو دسته خطا در تبیین روابط میان متغیرها وجود دارد. پراکندگی واقعی و تصادفی و اختلالهای سیستماتیک که متغیر کنترل‌نشده‌ای مانند Z آن را به وجود می‌آورد. راه حل حذف منابع احتمالی خطا، گزینش تصادفی افراد برای آزمایش یا دخل و تصرف در متغیرهای آزمایشی بر مبنای شناس است. افزایش حجم نمونه تا اندازه مشخص می‌تواند دقت تحقیق را افزایش دهد. در تمام طرحهای آزمایشی، گزینش تصادفی وقرینه‌سازی گروهها اهمیت بنیادی دارد تا از خطاهای احتمالی جلوگیری شود. نکته قابل توجه در طرحهای آزمایشی این است که نباید فرد را در معرض آزمایش‌های آزاردهنده یا هر نوع آزمایش دیگری قرار داد که به دشمنی یک دوست علیه دوستی دیگر ختم شود، یا با دادن اطلاعات نادرست درباره تواناییهایش، به شخصیت او آسیب رساند یا آنکه شخص را در طول آزمایش در وضعیت نامطلوب

می‌دهد که در پژوهش‌های اجتماعی قابل استفاده است. هدف این کتاب آن است که به محققان و دانشجویان کمک کند تا تحقیقاتی را که از لحاظ نظری معتبرند به خوبی طرح‌ریزی و اجرا کنند. همچنین توصیه‌های مفید و موثری برای شروع کار تحقیق پیشنهاد می‌کند که با بکارگیری آنها پژوهش علمی در پدیده‌های اجتماعی، از درجه اعتبار علمی بهره‌مند خواهد شد.

مقدمه‌ای بر تحقیقات اجتماعی

ساختار کتاب

این کتاب سوای مقدمه مترجم و پیش‌گفتار نویسنده از پنج فصل و یک موخره تشکیل شده است. عناوین فصول و تعدادی از موضوعات مطرحه در آنها به ترتیب عبارتند از: گسیختگی در ارتباطات (پیچیدگی تحقیقات اجتماعی، یادداشتی برای دانشجو)، پاره‌ای از اصول طرح آزمایشی (انتخاب تصادفی و کنترل سیستماتیک، متغیرهای آزمایشی)، تحقیقات اکتشافی و توصیفی (سطوح اندازه‌گیری، مشاهده مشارکتی، نمونه‌گیری)، تبیین و تئوری (استنباط روابط علی از همبستگی‌ها، خطای اندازه‌گیری)، اندازه‌گیری (اندازه‌گیری ایستار، تحلیل سازه‌ای). نتیجه‌گیری کتاب در فصل ششم با عنوان پاره‌ای از پیامدها آمده است. در آخر کتاب نیز برابر نهادهای پارسی واژه‌های انگلیسی ذکر شده است.

اهداف کتاب

نویسنده از جامعه‌شناسان برجسته آمریکاست که آثار گوناگونی در زمینه روش‌شناسی، تئوری و کاربردآمار در علوم اجتماعی نگاشته است. او گرداننده اصلی مرکز تحقیقات دانشگاه کارولینای شمالی است. اهداف نگارش این کتاب عبارتند از:

- ۱- بیان مشکلات حیاطه تحقیق و آموزش.
- ۲- روشن کردن پاره‌ای از مسائلی که برای تحقیقات علوم

ویژه روش تحقیق در علوم

به پژوهشگر است. توانایی او در ایجاد ارتباط و متانتش باز تحریف وقایع، شرط اصلی موفقیت این شیوه است. این نوع مشاهده، برای بررسی انواع انحرافات اجتماعی، یا مطالعه رفتار افراد طبقه پایین یا در مجموع هر زمینه‌ای که تهیه یک گزارش خوب را مشکل می‌سازد به کار می‌آید.

برای استاندارد کردن تحقیقات و بستن راه خطاهای احتمالی، محقق اجتماعی باید سه اصل روش شناسی زیر را مدنظر قرار دهد: ۱- تلاش کند در گردآوری داده‌ها به گونه‌ای پاسخگویتان برخورد کند که با تمام آنها روابطی مشابه داشته باشد و پاسخگویان به پرسشهایی یکسان پاسخ دهند. تا همه در وضعیتی یکسان قرار گیرند. ۲- به نمونه گیری و به مسئله تمهید توجه کند. ۳- سنجیارهای استاندارد (criterion) را برای تحلیل داده‌ها در نظر گیرد، تا اگر تحلیل گران دیگری بخواهند همین مجموعه از داده‌ها را تحلیل کنند به نتایج مشابهی دست یابند. برای استاندارد کردن داده‌ها باید زمان زیادی را صرف آموزش پرسشگران نمود. همچنین چگونگی نوشتن پرسشهای تحقیق اهمیت بسیاری دارد و باید تا یافتن شکل نهایی، چندبار آزمون گردد. اما از معایب استاندارد کردن پرسشها یکی آن است که ممکن است پاسخگوی را «تحت فشار» قرار دهد و او را مجبور به پاسخگویی به ویژه پرسشهایی که گزینه «بله» یا «خیر» دارند نماید.

در این فصل نمونه گیری تصادفی ساده، نمونه گیری طبقه‌ای و نمونه‌گیری خوشه‌ای یا منطقه‌ای معرفی می‌شوند. در بخش پایانی نیز نویسنده توجه پژوهشگران جوان را به اهمیت استاندارد کردن قوانین کلی تحلیل جلب می‌کند.

۴- «تبیین و تئوری» عنوان فصل چهارم است. به نظر نویسنده اثبات علی هرگز امکان پذیر نیست زیرا هیچ راهی وجود ندارد تا پژوهشگران ضمانت کنند که رابطه اصلی تحت تاثیر هیچ متغیر کنترل نشده‌ای قرار نداشته و از «ناسرگی» مصون مانده است. در این فصل به تعدادی از مشکلات تبیین مانند الگوهای جانشین، متغیرهای اضافی، همبستگی متغیرهای مستقل، خطای اندازه گیری، تاثیرات تعاملی و روابط دوسویه علی اشاره می‌شود. در زمینه کاربرد تئوری در تحلیل، نویسنده متذکر می‌گردد از مهمترین و مشکل‌ترین مسائل روزروری پژوهشگران اجتماعی، مشکل تلویین قوانین نسبت کلی درباره رفتار اجتماعی است. قوانینی که حوزه عملکرد آنها صرف به چند مورد خاص محدود نشود. مشکل دیگر این است که پدیده‌های مورد مطالعه در علوم اجتماعی، غالباً فاقد آن گونه نظم و پایداری هستند که پدیده‌های علوم طبیعت از آن برخوردارند.

۵- در فصل پنجم از مشکلات «اندازه گیری» سخن به میان می‌آید. به نظر نویسنده هر چه همبستگی متغیرها با یکدیگر شدیدتر باشد اندازه گیری هر یک از آنها هم باید دقیق‌تر انجام گیرد. در علوم اجتماعی بیشتر اندازه‌گیری‌ها، غیرمستقیم است و این عاملی است که سبب خرده گیری نسبت به دقت اندازه‌گیری

در این دسته از علوم می‌گردد. در بخش بعدی، مسائل مربوط به اندازه‌گیری استاندارد یا گرایش (Attitude) بررسی می‌شود. استفاده از پرسش‌هایی بسیار دقیق و دقت در میزان مخفی نگه داشتن قصد مطالعه پاسخگویان از نکاتی هستند که باید مورد توجه پژوهشگران باشند. در قسمت آخر این فصل مقیاس فاصله اجتماعی یا مقیاس گوتمن معرفی می‌گردد. در این فصل نویسنده متذکر می‌شود که برای پیشگیری از خستگی و امتناع پاسخگو، حداکثر زمان مفید برای مصاحبه بیش از یک ساعت نخواهد بود.

۶- در فصل ششم که حکم نتیجه گیری را در دنویسنده بار دیگر به نکاتی که برای نوشتن این کتاب مورد نظرش بوده، اشاره می‌کند؛ از جمله مشخص کردن پیچیدگیهای تحقیقات اجتماعی، توجه دادن دانشجویان به محلودیت‌های ذاتی روش علمی در مطالعه متغیرهای بسیار. در این بخش نویسنده به گسترش افراطی رشته‌های تخصصی جامعه‌شناسی تا جایی که حتی رشته «جامعه‌شناسی حیوانات اهلی» (Sociology of Pets) نیز تاسیس شده است. انتقاد کرده و آن را نشانه سطحی شدن جامعه‌شناسی می‌داند.

○ در طرحهای آزمایشی نباید فرد را در معرض آزمایش‌های آزار دهنده قرار داد که به دشمنی یک دوست علیه دوستی دیگر ختم شود یا با دادن اطلاعات نادرست درباره تواناییهایش، به شخصیت او آسیب رساند یا آنکه شخص را در طول آزمایش در وضعیت نامطلوب قرار دهد.

قرار دهد. در مقابل نباید به پاسخگو این اجازه را داد تا از آزمایش سوء استفاده کند و هدف مطالعه را با شکست مواجه سازد. البته این موضوع بیشتر در آزمایشهایی که آزمایش شوندگان دانشجو باشند صدق می‌کند. تحقیق آزمایشی بیشتر از سوی روان‌شناسان استفاده می‌شود که موضوع مورد مطالعه آنها یا حیوانات است یا رفتارهای نسبت ساده‌ای مانند زمینه ادراک (Perception) یا یادگیری‌های ساده. آن دسته از روان‌شناسان اجتماعی هم که با روشهای آزمایشی کار می‌کنند به مطالعه گروههای کوچک در شرایط آزمایشگاهی می‌پردازند. حسن مطالعات آزمایشی این است که هم نسبتاً کم خرج هستند و هم در مدت نسبتاً کوتاهی قابل اجرایند. بهره‌مهم دیگر این مطالعات این است که، پیش‌های تئوریک متعددی را برای عالم اجتماعی از طریق مطالعه گروههای کوچک فراهم می‌سازد. با وجود تمامی سوسمندی‌های طرحهای آزمایشی، این طرحها ابزاری نیستند که برای مطالعه تمام اشکال رفتار آدمی قابل استفاده باشند بلکه تنها برای سالمترین رفتارها می‌توان از آنها استفاده کرد.

۳- در فصل سوم تحقیقات اکتشافی یا به تعبیر مترجم جویس (research Exploratory) و توصیفی مورد بحث قرار می‌گیرد. هر گاه محقق تعداد زیادی متغیر داشته باشد اما آگاهی دقیق نسبت به آنها نداشته و همچنین فاقد تئوری برای آغاز تحقیق باشد آنگاه است که از تحقیقات اکتشافی بهره می‌گیرد. مقیاس اسمی، مقیاس ترتیبی، مقیاس فاصله‌ای و نسبی که در سطوح مختلف اندازه‌گیری به کار می‌آیند در آغاز این فصل به طور مختصر معرفی می‌گردند.

در مشاهده مشارکتی آنچه اهمیت اساسی دارد جلب اعتماد افراد مورد مطالعه است. مردم شناسان بیش از همه از این نوع مطالعه بهره می‌گیرند. اما از دشواری‌های آن، بستگی زیاد مشاهده

پانویسها:

- ۱- روش تحقیق در علوم اجتماعی، مولف ریمون گوی لوک وان کاپنهود، ترجمه دکتر عبدالحسین نیک‌مهر، انتشارات فرهنگ معاصر، تهران ۱۳۷۰، چاپ اول. معرفی این کتاب توسط فرحناز حمام انجام شده است.
- ۲- مقدمه‌ای بر تحقیقات اجتماعی، نوشته هربرت بلاک، ترجمه ابراهیم یاسا، انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (تهران)، چاپ اول ۱۳۷۲، ۱۷۶ صفحه. معرفی این کتاب توسط حسین ایمانی جاجرمی انجام شده است.